

“ตำราพิชัยเสนา”

ผจญ มีจิตต์ / รวบรวม

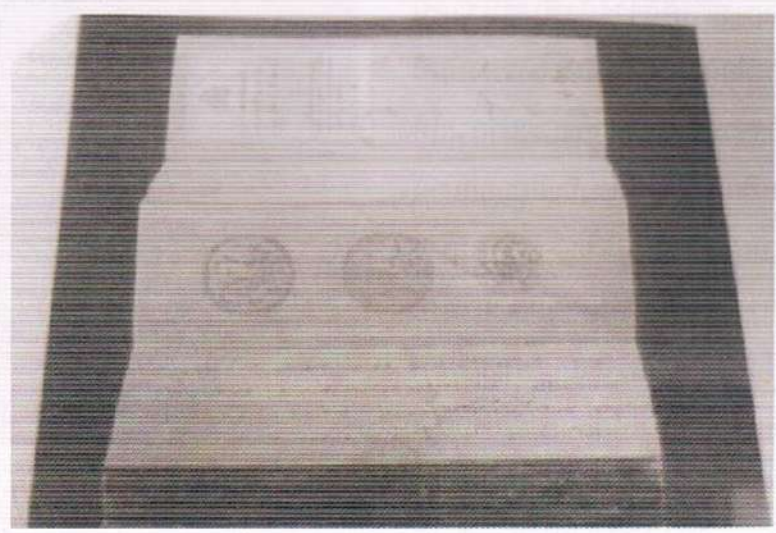

(นครศรีธรรมราช)

ตำราพิชัยเสนา เป็นเอกสารเก่าครั้งกรุงศรีอยุธยาและได้คัดลอกต่อๆ กันมา ไม่ได้ระบุผู้แต่งและแต่งในสมัยใดแต่ครั้งสมัยพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ (พ.ศ. ๒๒๗๕ - ๒๓๐๑) เอกสารฉบับนี้มีอยู่แล้วเป็นตำราว่าด้วยหลักศีลธรรมจรรยาแห่งการเป็นขุนนางผู้รับสนองพระเดชพระคุณในองค์สมเด็จพระมหากษัตริราชเจ้าหรือคุณสมบัตินี้และข้อควรประพฤติของอัศวินเสนาบดี ระดับสูง เช่น การมีความจงรักภักดี การทำนุบำรุงเลี้ยงดูแลข้าราชการ ทหาร พลรบ ไพร่ การรอบรู้ตำราพิชัยสงคราม และรู้จักช่วยชะของเมือง ๓ ประการ คือ กำลังการยกพล การรู้กำลังการรุกรากำลังการถอยและการรู้จักกำลังไพร่พล เป็นต้น

นับเป็นเอกสารที่สำคัญสะท้อนจารีตการปกครองของไทยแต่โบราณที่ให้ความสำคัญกับ “คน” และ “จริยธรรม” ของผู้มีหน้าที่ดูแลบริหารราชการบ้านเมือง และที่เป็นประเด็นสำคัญอีกประการหนึ่ง คือ ตำราพิชัยเสนาฉบับนี้ได้ “ค้นพบที่เมืองนครศรีธรรมราช” เมื่อ พ.ศ. ๒๓๙๑ ในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ หรือเมื่อเกือบ ๒๐๐ ปี มาแล้ว ดังนั้นทึกในประวัติว่า

เจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรง ผู้นำตำราพิชัยเสนาไปพิมพ์เผยแพร่ในปี พ.ศ.๒๔๒๖ ชื่อ “พระพิไชยเสนา” กล่าวว่า “ข้าพเจ้าได้หนังสือพิไชยเสนามาแต่ขุนพรหมราชปัญญา ปลัดนั่งศาล กรมพระสัสดิซ้ายเดิม ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ขณะออกไปเป็นข้าหลวงกำกับสักเลกที่เมืองนครศรีธรรมราช ซึ่ง “หลวงต่างตา” กรมเมืองนครศรีธรรมราชแจ้งว่า ได้คัดลอกมาจากตำราของ “เจ้าพระยานครศรีธรรมราชเฒ่า” คงหมายถึงเจ้าพระยานครศรีธรรมราช (พัค) เป็นสมุดข่อยเขียนด้วยลายมือหรรดล เป็นตำราปราบปรามเก่าแก่มาแต่โบราณ ขุนพรหมราชปัญญาได้มาให้ข้าพเจ้าไว้”

(ตำราพิชัยเสนา ที่พบในเมืองนครศรีธรรมราช)

สำหรับเจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรง (เพ็ง เพ็ญกุล) นั้น เป็นข้าหลวงเดิมในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงให้สอยมาตั้งแต่อายุ ๑๒ ขวบ ครั้นรัชกาลที่ ๔ เสด็จราชแล้ว พระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น “จมื่นสรวรเพือกฤดี” หัวหมื่นมหาดเล็ก ทรงยกย่องเป็นบุตรบุญธรรมของพระองค์ ต่อมาได้เป็นอุปทูตนำพระราชสาสน์ไปทูลถวายสมเด็จพระนางเจ้าวิจิตรวาทิที่กรุงลอนดอน และต่อมาโปรดเกล้าเลื่อนให้เป็น “พระยาบุรุษรัตนราชพัลลภ” จางวางมหาดเล็ก ครั้นถึงรัชสมัยรัชกาลที่ ๕ โปรดเกล้าให้เลื่อนเป็น “พระยาราชสุภาวดี” กำกับกรมพระสุรัสวดีกลาง มีหน้าที่รักษาทะเบียนทางว่าบัญชีไพร่พลทั้งฝ่ายทหารพลเรือนในกรุงและหัวเมือง ทั้งยังดำรงตำแหน่งประธานที่ปรึกษาราชการแผ่นดินและที่ปรึกษาราชการสำหรับพระองค์ ต่อมาโปรดเกล้าฯ ให้เลื่อนบรรดาศักดิ์เป็น “เจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรง”

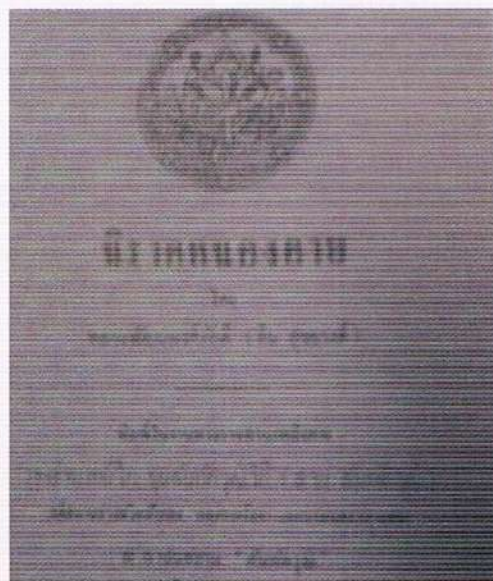

(เจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรง)

และปี พ.ศ. ๒๔๑๘ ในสมัย รัชกาลที่ ๕ โปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรงเป็นแม่ทัพหน้า ยกไปปราบฮ่อ กบฏที่เมืองหนองคาย ในการไปทัพครั้งนั้น เจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรงได้ให้ขุนพิพิธภักดี หรือ นายทิม ขุนหมื่นประทวนกรมพระสุรัสวดีแต่ง "นิราศ หนองคาย" บรรยายการเดินทางไปรบครั้งนี้ด้วย หลังจาก เสร็จศึกเจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรงสั่งพิมพ์นิราศนี้ ออกมาเผยแพร่ แต่น่าเสียดายนิราศหนองคายฉบับนี้ ออกประกาศในพระราชกิจจานุเบกษาถูกสั่งเผาทำลายให้ หดสิ้นโดยอ้างว่า "อ้ายทิมบังอาจแต่งหนังสือออกนาม พระบาทสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินเกินจริง คือจริงบ้าง เท็จบ้าง หมิ่นประมาทต่อราชการและท่านผู้บัญชาการทัพ เป็นภัยต่อแผ่นดิน" จึงสั่งให้ลงพระราชอาญาเขียน อ้ายทิม ๕๐ ที ส่งตัวจำคุกต่อไปอย่าให้ผู้ใดเอาเยี่ยงอย่าง ในการสอบสวนครั้งนั้น คณะผู้สอบสวนเชื่อว่าเจ้าพระยา มหินทรศักดิ์ธำรงเป็นผู้ยุยงแนะนำให้อ้ายทิมเขียนนิราศ ดังกล่าว เพราะเจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรงเคยมีความขัดแย้งกับตระกูลขุนาคอยู่ก่อนแล้ว และการจัดทัพไป ปราบฮ่อครั้งนี้สมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) เป็นประธานจัดทัพและนั่งสั่งการอยู่ที่กรุงเทพฯ เท่านั้น เจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรงจึงไม่พอใจและไม่เต็มใจในการยกทัพไปปราบฮ่อครั้งนี้ โดยอ้างว่าเป็นฤดูฝนบ้าง น้ำท่วมบ้าง เดินทางข้ามดงพญาไฟเกรงไพร่พลจะได้รับอันตรายไข้ป่าบ้าง การยกทัพไปหนองคายครั้งนี้ใช้เวลาไป- กลับ กรุงเทพฯ ถึง ๘ เดือน จะขอยกตัวอย่างนิราศหนองคายบางตอนดังนี้

(สมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ ช่วง บุนนาค)

(หนังสือนิราศหนองคาย)

“ฉันผู้แต่งหนังสือคือนายทิม
เพราะในจิตคิดฟุ้งมุ้งเอาการ

ฯลฯ

“ฤดูฝนความไข้มิได้หยอก
ที่ในดงถึกล้ำถ้วนน้ำนอง
ซึ่งบูยาตาสงครั่งกรุงเก่า
ฤดูฝนเป็นไม้ไปณรงค์
แต่เมื่อฝนแล้งดินแห้งสนิท

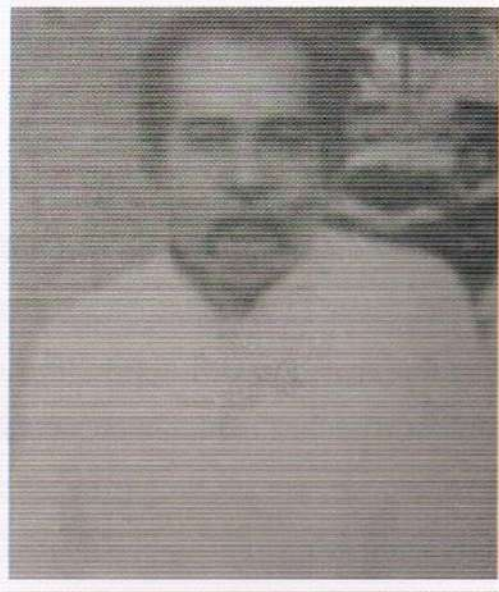
ฯลฯ

“ท่านเจ้าคุณดีใจเห็นได้ทำ
สมกับที่ปดไว้ได้ไก่อ่งคอ
แม้จะได้พูดจาปรับทุกข์ร้อน
ที่ไก่อเห็นตื้นชู้ครวว่าไว้

ถูกเขียนริมหลังขาดด้วยอาจหาญ
หมายจะนุ่งรับประทานให้พอแรง”

ผู้ใหญ่บอกเสรำจิตคิดสยอง
จะยกกองทัพไปกลัวไข้คง
ฟังเขาเล่าจำไว้มิให้หลง
ทำการสงครามแต่ก่อนบ่ห่อนเป็น
จึงจะคิดยกทัพไปขับเข็ญ”

ฝนตกมาถูกใจกระไรหนอ
ได้หลอกล่อให้สนุกนี้ไม่ทุกขใจ
จะยกย่อนอยู่เล่นให้เป็นใหญ่
งูก็เห็นนมไก่ออยู่ได้ค่อ”

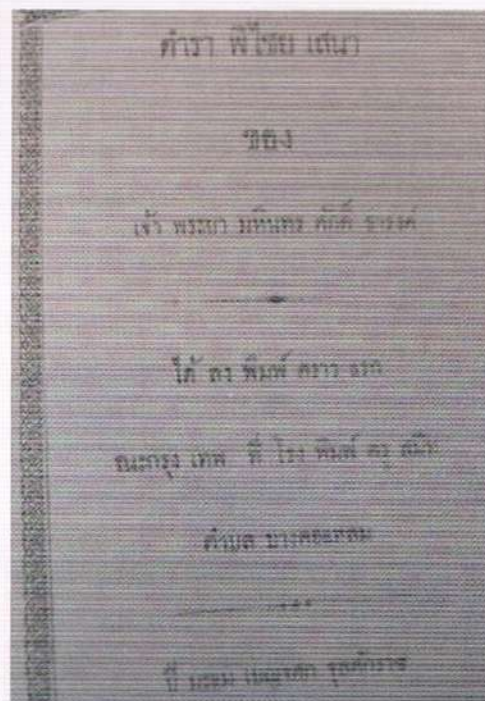

(นายทิม ผู้แต่งนิราศหนองคาย)

นายทิมติดคุกอยู่ ๘ เดือน ก็ออกมาอยู่กับเจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรงได้รับบรรดาศักดิ์เป็น “ขุนจบพลชั้น”
เมื่อเจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรง ถึงแก่อสัญกรรมจึงลาออกไปรับราชการในกรมพระคลังข้างที่จนได้รับบรรดาศักดิ์
เป็น “หลวงพัฒน์พงศ์ภักดี” ต้นสกุล “สุษยางค์”

ขอวกกลับมาว่าด้วยตำราพิไชยเสนาต่อ เรื่องนี้ สมบัติ จันทรวงศ์ และชัยอนันต์ สมุทวณิช ให้ความเห็นเกี่ยวกับตำราพิไชยเสนาว่า เป็น “ราชনীติ” ฉบับย่อ ว่าด้วยเรื่องหลักการปกครองที่กษัตริย์สมัยโบราณใช้เป็นหลักในการปกครองบ้านเมืองนั่นเอง เพื่อใช้สอนเสนาบดีผู้เป็นกลไกทางการเมือง การปกครองและการบริหารที่สำคัญยิ่งของพระราชชาติ และอธิบายเพิ่มเติมว่า ส่วนแรกเป็นการสอนคุณธรรม ส่วนที่สองสอนให้เสนาบดีรู้จักองค์ประกอบสำคัญของสังคมคือองคาพยพสี่ของเมือง อันได้แก่ จักขุ พง ไล่และ เอ็น แห่งพระนคร ส่วนที่สามว่าด้วยวิธีประพฤติปฏิบัติตนในการใช้อำนาจอย่างเป็นธรรม รู้จักกลอุบายในการศึกสงครามและวิธีการบังคับบัญชาคน รวมถึงการอบรมสั่งสอนประชาชน (ความคิดเห็นทางการเมือง : บรรณากิจ, ๒๕๒๓, น. ๑๕๒ - ๑๖๓)

(ตำราพระพิไชยเสนาที่เจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรง รวบรวมพิมพ์ขึ้นเมื่อ พ.ศ.๒๔๒๖)

ตำราพิไชยเสนาว่าด้วยเรื่องหลักศีลธรรมแห่งการเป็นขุนนางข้าราชการผู้รับสนองพระเดชพระคุณในองค์สมเด็จพระมหากษัตริราชเจ้า มีเนื้อหาสาระเกี่ยวกับคุณสมบัติและหน้าที่ที่ควรประพฤติปฏิบัติคือ

๑. คุณสมบัติ อันพึงมีพึงกระทำของบรรดาขุนนาง และอัครเสนาบดีระดับสูง แบ่งออกได้ดังนี้

๑.๑ การมีคุณธรรมอันประกอบด้วย

ก. ความจงรักภักดี กตัญญูต่อพระมหากษัตริย์ ดังเอกสารบันทึกไว้ว่า “ผู้เป็นเสนาบดีใช้ให้มีอุษาหะวีริยะเฟียรภักดี และถือสัจธรรมชื่อตรงต่อพระธรรมราชกระษัตริเจ้า.... แลพึงให้ตำมรุ่งผดุง พดาศพระเกียรติยศแห่งพระบรมราชกระษัตริเจ้าให้จรพุ่งเฟื่องไปโดยทิศานุทิศ จงสนองพระราชพิธีไทย ไนยเนตรแห่งพระบรมราชกระษัตริเจ้า ให้มีไมตรีจิตโรบอ้อมความประติพัทธ์รักใคร่ด้วยคุณธรรมอันเที่ยง....” “ประการหนึ่งผู้เป็นเสนาบดีพึงบำรุงพระเกียรติแห่งพระบรมราชกระษัตริเจ้า แลพิริโยธามาตราชประโรหิต ทเกล้าทวารอณาประชาราษฎรทั้งปวง จึงจะจำเริญคุณคุณโดยอิริยาบถได้....”

ข. การมีศีลมีธรรม มีความกตัญญูต่อมิตร มีความเมตตากรุณาและมีวาจาไพเราะบันทึกว่า “ประการหนึ่งพึงให้ผู้เป็นอธิบดีตั้งอยู่ในความสัจถือพระไตรรัตน์คุณ รักษาเบญจศีลาเปนนิจ แลรักษายถะศีลาเปนนุ โสภณศีล พึงสดับ รับพระธรรมเทศนาเพื่อจะเอาพระสัจธรรมเจ้าเป็นบรมครูอันประเสริฐให้ปราศจากทุจริตในสันดาน เสียแล้ว จึงตั้งอยู่ในบรมสุจริตธรรมสามประการ.....ผู้เป็นเสนาบดีมีความเมตตากรุณาโอบอ้อมแผ่เพื่อบำรุงสมณะ พราหมณ์ ไพร่ฟ้าในพระนคร แลประจันตประเทศเขตรขอบคันธสีมาณทล แห่งสมเด็จบรมราชกระษัตริเจ้าโดยยุติธรรม บวรณประเพณีให้เขมมสุขสืบไป”

“ประการหนึ่งพึงให้มีถ้อยคำอันไพเราะเพราะอ่อนหวานแก่จตุพิบรรพ ถั่วถั่วให้บันดานไมตรี จิตรแก่มุขมนตรี ผู้เฒ่าผู้แก่อันมีอายุศมประกอบด้วยคุณวุฒิต่างๆ นั้น ควรให้มีการอุททมนท์ทำนุบำรุงเลี้ยงดูผู้นั้น ให้สมควรด้วย.....”

ค. มีวิจารณ์ญาณเห็นผิดเห็นชอบตามทำนองคลองธรรม มีความเที่ยงตรงบันทึกว่า “ประการหนึ่ง...ให้ผู้เป็นเสนาบดีตริตรองให้ต้องโดยคลองธรรม ขนบทำเนียมถ่องแท้แล้ว จึงบังคับบัญชาให้สำเร็จสิทธิ์ ขาดมิให้คืนกลับหลังยังยืนเที่ยงตรงเสมอสมานรอบคอบ ดุจจกจักรพิไชยราชรถ....ประการหนึ่งจะวินิจฉัยโดยกิจจะติ ทั้งปวงนั้น ให้ปราศจากคติ ๔ ประการ คือนันทา โทษา โภยา แลโมหา.....”

ง. เป็นผู้รู้จักตน รู้จักคน อันหมายถึงต้องรู้จักตนเอง รู้จักคบคน รู้จักสังเกตคนแยกแยะ คนได้รู้จักรักษาความลับและเป็นผู้ที่ตั้งอยู่ในความไม่ประมาท บันทึกว่า “ประการหนึ่ง....เสนาบดีผู้มีปรีชาปัญญาพลใช้ มาทว่าจะมีจิตจรสมานสมาคมด้วยมิตรเสนห์ที่ดี พึงให้สมาคมด้วยผู้มีตระกูลประยูรวงษอันสูงศักดิ์ ซึ่งประพฤดีการ เปนประโยชน์แก่บรมราชกระษัตริเจ้า แลกอบด้วยความสัจกระตัญญูที่จึ่งจะสมควร ถึงกระนั้นก็ตียาได้พึงสำแดง ความลับออกให้ปรากฏ แลผู้เป็นมิตรสนิทเสนห์นั้นรู้ ธรรมดามิตรแม่นมาทว่าจะมีความเสนห์แก่กันยึดยาวไปก็ดี ครั้นมีความพิโรธใจแล้วก็ยอมยกโทษนาโทษ แลสำแดงความลับออกให้แก่บุคคลผู้อื่นฟังก็จะมีความอัปยศ.....”

๑.๒ การมีความรู้ คือการมีความรู้ตำราพิไชยสงคราม รู้จักกำลังพลของตน รู้จักองค์ประกอบ ของพระนครและรู้จักกฎหมาย เช่น

ก. รู้จักตำราพิไชยสงคราม บันทึกว่า “ประการหนึ่ง ผู้เป็นเสนาบดีใช้ ให้รู้คุณวุฒิปรีชาสามาด อาจรู้สาตราพิไชยสงครามเป็นอาทิแล พึงให้ตรวจตราตระเตรียมตบแต่ง พระนครประการป้อมปืนหอรบ ค่ายคู โยธนาถาร ไว้ให้บริบูรณ์มั่นคง แลให้จัดแจงตบเตรียมเครื่องสรรพวุทธิ แลเครื่องบริโคคย สำหรับราชการ งานพิไชยสงครามไว้ให้พร้อม แลให้ปรนปรีฝึกสอนทแกล้วทหาร ทาส กำมะกรคนใช้ให้ชำนาญชำนาญว่องไวชัดเจน โดยศิลปสาตราต่างๆ... ประการหนึ่ง พึงให้เลี้ยงดูหมู่จัตุรงค์พยุหะทั้งสี่หมู่คือ พลช้าง พลม้า พระราชรถ บจกรเดินเท้า ซึ่งเป็นพาหะพระบรมราชกระษัตริเจ้าไว้ให้อิ่มแรงแข็งขยันมีกำลังองอาจเหิมหาญแกล้วกล้าในณรงคยุทธ โดยสาตราพระพิไชยสงครามพร้อมแล้ว มาทว่าจะรักษาพระนครก็เปนครุข จะยาตราไปประจันด้วยอริราชศัตรู โดยทศานุทิศก็จะมีไชยชนะโดยแท้ เหตุตริตรองประพฤดีราชกิจอยู่มิได้ประมาท.....”

ข. รู้จักกำลังคนของตน บันทึกว่า “เสนาบดีผู้มีปัญญาพล พึงดำริให้รู้จักลักษณะไชยชนะเมือง สามประการ คือ ธารณพลหนึ่ง กาลเทศพลหนึ่ง วิโคจรพลหนึ่ง แลธารณพลนั้น ให้รู้จักกำลังแห่งนายยกพล ซึ่งจะเข้าสู่ ณรงคยุทธนั้นว่าผู้นี้จะมีกำลังถ่วงถอยกำลัง กาลเทศพลนั้นให้รู้จักการเทศซึ่งจะเข้าสู่รบยุทธินั้นจะมีกำลังถ่วง

จะถอยกำลัง วิไตรยพลนั้นให้รู้จักกำลังแห่งทะแกลัวทหาร ผู้อาทมาตอาษาว่าผู้นี้มีกำลังๆ จะถอยกำลัง ให้รู้จัก
ลักษณะไชยชำนะของคสามประการ ให้แจ้งก่อน จึงจะเอาไชยชำนะในณรงคั้นได้.....”

ค. รู้จักองค์ประกอบของพระนคร บันทึกว่า... “ประการหนึ่ง ผู้เสนาบดีใช้ ฟังรู้จักลักษณะองค์คหยาพ
แห่งพระนคร ๔ ประการ คือ จักขุเมืองหนึ่ง พงเมืองหนึ่ง ไส้เมืองหนึ่ง เอนเมืองหนึ่ง แลจักขุเมืองทั้งสองดวงนั้น
คือนักปราชผู้รู้ไตรยปฏิภณธรรมนั้น แลโหราธิบดีผู้รู้ไตรเพทแลศิลปประสาตต่างๆ หนึ่ง พงเมืองนั้น คือ นรแห่งคหบดี
แลกระตุมภ์ ผู้มีทุนทรัพย์ธัญญาผลาหารบริบูรณ์มั่งคั่งหนึ่ง ไส้เมืองนั้น คือ ก้อนกุนแห่งพ่อค้าพานิชอันมีสติกำลัง
หนึ่ง แลเอนเมืองนั้น คือ มลตรีศูรโยธายาหารการ ขุนหมื่นผู้ดาษอำมรวงผู้พิชิตใช้ราชกิจทั้งปวง แลองค์คหยาพสี่ประการ
ดังนี้ เปนเครื่องประดับพระนคร ฟังให้ผู้เปนเสนาธิบดีพระยาบาลโอบอ้อมทำนุกบารุง เลี้ยงดูให้เข้มขึ้นจึงการ
ตั้งอยู่เปนผาสุก อย่าให้จุลาจลหวาดไหวระส่ำระสายได้.....”

ง. รู้จักกฎหมาย บันทึกว่า..... “ประการหนึ่ง ...แลแม่นมมาทเสนามมุขมลตรี พิริโยธามาตยทแกลัว
ทหารผู้ชิดใช้ แลไพร่ฟ้าประชากรทั้งปวงประพตฺ์ผิด แรวงพลาดพลั้งในราชกิจเปนข้อมหันตะโทษ มัชฌิมโทษก็ดี
พิจารณาเปนลัจถ่องแท้แล้ว ควรจะลงทัณฑ์กรรมทำโทษแก่ผู้นั้นโดยโทษานุโทษ...”

(เมืองนครศรีธรรมราช)

๒. หน้าທີ່ควรประพฤติปฏิบัติ ซึ่งแจกแจงได้ดังนี้

๒.๑ หน้าผู้ที่คิดร้ายต่อแผ่นดิน บันทึกว่า..... “ประการหนึ่ง ฟังให้ทราบ พยศ อดร้ายแห่งบุคคล
ผู้มีพยศร้ายในแผ่นดินให้เสีย พยศราบคาบลงเปยอันดี คุณนายสารถิอันฝึกอิสินธวชาติอาษาไนยนั้นจงได้ ถ้าแลผู้มี

พยศรัยนั้นองอาจกล้าแข็งแรงร้ายหนักมิควรลั้งสอนสมาคมแล้ว ก็ให้ขับพยานียำออกมาจากหมู่จากกองเสีย อย่าให้บุคคลทั้งปวงเอาเป็นเยี่ยงอย่างกัน... ให้ผู้เป็นเสนาบดีตริตรองประพฤติกการปานดังนี้ จึงต้องโดยธรรมประเพณีสืบมา..”

๒.๒ หน้าที่ดูแล องค์พยพทั้ง ๔ ได้แก่ นักปราชญ์ ผู้รู้ สมณะชีพรามณ์ คหบดี กระฎุมพี พ่อค้า วาณิช เสนาข้าราชการและปวงราษฎรให้อยู่ดีมีสุขเพื่อบ้านเมืองจะได้สงบเจริญก้าวหน้ามั่นคงต่อไป

๒.๓ หน้าที่ดูแลรักษารธรรมเนียมประเพณีของพระนครและดูแลประชาชนให้ประพฤติดีบันทึกว่า.... “ประการหนึ่ง ฉบับราชประเพณี แห่งบรมราชกระษัตริ์และสมณพราหมณา ประชาราษฎรเคยประพฤติสืบๆ มาเป็นฉบับทำเนียมสำหรับพระนครอยู่แล้วก็ให้จัดแจงบำรุงไว้ให้ปรกติอยู่ อย่าให้เสื่อมสูญเสียฉบับราชประเพณีโบราณไปได้.....”

ดังนั้นจะเห็นได้ว่า “ตำราพิไชยเสนา” เอกสารเก่าสมัยอยุธยาที่ยังหลงเหลือและค้นพบในเมือง นครศรีธรรมราช เมื่อ พ.ศ.๒๓๙๑ เพียงที่เดียวนั้น ได้กำหนดคุณสมบัติและหน้าที่อันพึงมีพึงกระทำของอัครมหาเสนาบดี หรือข้าราชการระดับสูงอย่างละเอียดไว้มาก นั่นคือให้ความสำคัญกับ “คน” และเน้นเรื่อง “จริยธรรม” เป็นหลัก แต่มิได้บังคับใช้และกำหนดบทลงโทษไว้ ราชสำนักจึงจำเป็นต้องออกเป็นกฎหมายอื่นๆ บังคับและมีบทลงโทษ เช่น กฎมนเทียรบาล พระไอยการกระบด หรือกฎหมายตราสามดวง ซึ่งเป็นแบบกฎหมายมีบทลงโทษอย่างชัดเจน ขุนนาง ข้าราชการจะต้องเรียนรู้เพื่อความปลอดภัยแก่ตนเอง เป็นต้น

แม้ตำราพิไชยเสนาจะเน้นย้ำเรื่องความจงรักภักดีและการมีศีลมีธรรมของขุนนาง อัครมหาเสนาบดี แล้วก็ตาม แต่เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในประวัติศาสตร์ไทยโดยเฉพาะสมัยอยุธยาที่สะท้อนให้เห็นความหวาดระแวง ความไม่ไว้วางใจระหว่างสถาบันพระมหากษัตริย์กับตำแหน่งอำมาตย์เสนาบดีและขุนนางทั้งหลาย ในเรื่องความจงรักภักดี ความซื่อสัตย์จึงเกิดเป็นกฎแห่งอำนาจราชบัลลังก์ ถึงกับฆ่าฟันประหารชีวิตอยู่หลายช่วงสมัย อย่างไรก็ตาม หลักฐานที่ปรากฏเหล่านี้บ่งบอกให้เราทราบและสะท้อนให้เห็นจารีตประเพณีการปกครองของไทยยุคก่อนการปฏิรูประบบราชการในสมัยรัชกาลที่ ๕ ได้เป็นอย่างดี

นอกจากนี้ยังมีเอกสารเก่าครั้งอยุธยาอีกหลายฉบับ เช่น ทศพิธราชธรรม ราชจรรยาวัตร จักรวรรดิวัตร และ “ราชวิจารณ์ธรรม” หรือ “เสวกามาตย์” เป็นหลักยึดของสถาบันกษัตริย์ที่ทรงใช้พระวิจารณ์ญาณปกครอง อาณาประชาราษฎร์ และวิธีทรงเลือกอัครมหาเสนาบดี อำมาตย์รับใช้โดยเน้นหลักคุณธรรมและอุปนิสัยให้เหมาะสมกับตำแหน่งต่างๆ นั่นคือการมีศีลมีธรรมและความประพฤติไม่เน้นความรู้และความชำนาญดังตามแบบอย่างตะวันตก เพราะการทรงเลือกเสนาอำมาตย์เข้ามารับใช้ในราชสำนัก หรือบริหารราชการแผ่นดินต่างพระเนตรต่างพระกรรณเช่นนั้น ถ้าได้บุคคลที่มีคุณธรรมปวงราษฎรไพร่ฟ้าที่อยู่เย็นเป็นสุข บ้านเมืองก็จะเจริญรุ่งเรืองมั่นคงดี หากเลือกคนผิดยังแต่ทำให้เกิดผลร้ายต่อปวงประชาต่อแผ่นดินและต่อสถาบันกษัตริย์ดัง เช่นในเอกสารบันทึกว่า.... “ขุนใดแสวงหา ส่วย ขุนใดช่วยสินรอง ขุนใดปองแต่ตัว ขุนใดหน้าหลังตริ ขุนใดริู้การ ขุนใดชำนาญรู้จ่าย ขุนใดบ้าย บ่ ให้เปลือง ขุนใด บ่ ให้เคื่องใจราษฎร ขุนใด บ่ ให้ขาดสินรอง ขุนใด บ่ ให้หมองใจไท้ ขุนใดให้คนพัก ขุนใดชักพานิชประเทศ ขุนใดชำนาญดังนี้ ลีบลิบงษ์ชอบ ตั้งขุนคลัง...”

นอกจากนี้องค์พระมหากษัตริย์ ควรจะทรงทราบว่าบุคคลใดและความประพฤติผู้ใดเข้าข่ายเป็นแบบ “ช่วยขุนเข็ญ” ไม่พึงตั้งให้ดำรงตำแหน่งใดๆ ดังเอกสารบันทึกว่า

“ขุนโตมกัพธา” แห่งโทษ ขุนโตโกธ ป มิติดหน้าหลัง ขุนโตหวังสินจ้าง ขุนโตอ้างพระนางศักดิ์
ขุนโตมกัณเผล้า ขุนโตเข้าข้างผิด ขุนโตซัดแซมร้าย ขุนโตบายเกลี้ยวกล” ขุนโตยลโลกลาก ขุนโตคาบถอยคำ
ขุนโตหัวใจใหญ่ ขุนโตไผ่ดอกฟ้ามาถือ ขุนโตพิลึกฤาษีปองเปลา่” ขุนโตเคร่าคิดสการ” ขุนโต ป รัยูกดีธารยูกดีธรรม”
ขุนโตสรรใส่ท่าน ขุนโตร่านคำกล่าว” ขุนโตคร่าวเหยื่อหยาม” ขุนโตขามยแย้ง” ขุนโตกำแหงกลางเมือง ขุนโตเคื่อง
ใจไพร่ ขุนโตไคร่เมียมมาก ขุนโตรักษายากใจคน ขุนโต ป คิดย่านระริง” ขุนโตจาจึงว่าตนรู้ ขุนโตหลู่คุณท่านเสีย
ขุนโตเยยทรหึงนัก” ขุนโตมกัพล่อยปาก ขุนมกัหลากตนองค์ท้าว” ขุนโตมกันำพร้าด้วยเข่า ขุนโตเลี้ยงจูเห่าให้กำลัง
ขุนโตฟังหญิงกัถัวเมียข่ม ขุนโตจกัถ่มแรงขุดเล่า” ขุนโตเมามัวโมห้ ขุนโตโทรห้” ทารุณสามสิบหกขุนกล่าวนี้
ขุนดั่งนั้นชื่อที่ชาติร้ายขุนเข็ญ” ...”

๑. กระบกระเทียบ เบียดเบียน

๒. หันไปใช้เล่ห์กล

๓. คิดถึงสิ่งที่เป็นไปไม่ได้

๔. คิดแต่จะเอาสินบน

๕. ไม่ยุติธรรม

๖. คอยใส่ความเขา

๗. คอยเหยียดหยามผู้อื่น

๘. ไม่กล้าหาญ

๙. ไม่คิดอ่านให้รอบคอบ

๑๐. ชอบโววาย

๑๑. มีเจ้านายหลายคน

๑๒. ทำการใดเมื่อสายไปเสียแล้ว

๑๓. คิดคดทรยศ

๑๔. ขุนนางที่พึ่งไม่ปรารถนา, ไม่ควรแต่งตั้ง)

อีกหลักฐานหนึ่งที่ ส.พลายน้อย กล่าวว่าได้พบตำราในสมุดไทยโบราณกล่าวถึงคุณลักษณะของขุนนาง
ที่ควรแต่งตั้งให้ทำราชการดังนี้.

“-ผิขุนโตใจซื่อ ขุนบสือด้วยคำพราง ขุนบอานนางแก่เจ้า ขุนเข้าตื่นมานาน ขุนบหัตทานองค์อา ขุนกาลา
ราบเพียง ขุนบเถียงคำท้าว ขุนค้อยนำวเดื่อนกระษัตริ ขุนประหยัดบค้อย ขุนร่วมถ้อยรับทุกข ขุนบมรุกความผิด
ขุนรู้จิตรจอมราช ขุนบมิตราดปฏิบัติ ราชานวัตรก็รู้ยัง สิบหกหวังบอกไว้ ขุนดั่งนี้ขอให้ แต่งตั้งขุนวัง

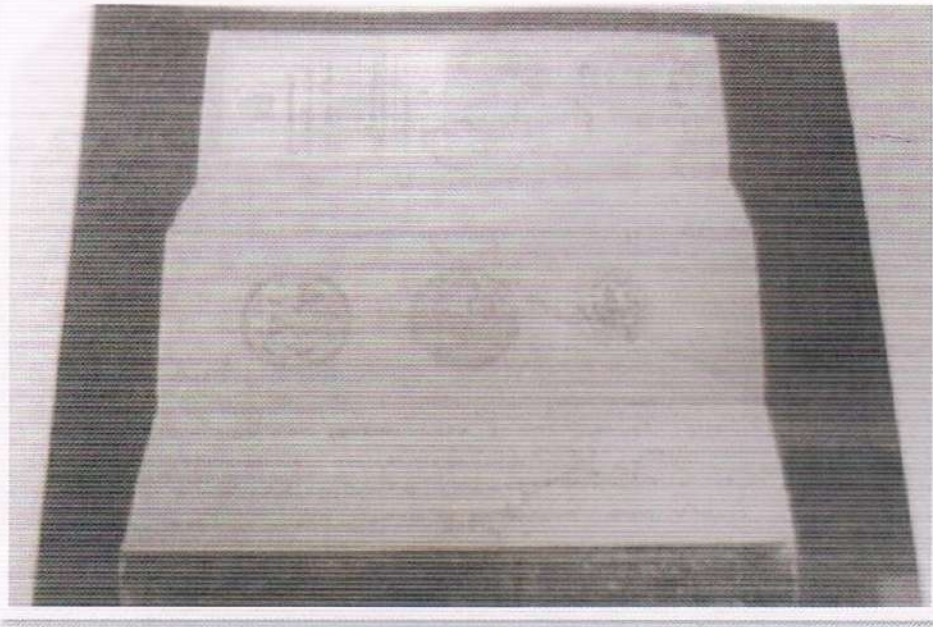
-ขุนโตหวังรักชอบ ขุนโตประกอบใจธรรมขุนบแผดผ้นใจง่าย ขุนเข้าฝ่ายหนตน ขุนบยลสินจ้าง
ขุนบอ้างทรงศักดิ์ ขุนรักราชบุตรเสมอตัว ขุนบมัวเมียงงาม ขุนตามจับคนร้าย ขุนรู้ย้ายโดยการ ขุนโตชาญสำนวน
ขุนโตแปรปรวนตามผิด กิจสิบห้าประการ สารบุลนี้แล ขุนดั่งนี้ดีแท้ แต่งตั้งขุนเมือง (ขุนเวียง)

-ขุนโตบเคื่องใจราษฎร ขุนโตห่อนให้บาดใจคน ขุนโตเอาท้าวลใจไพร่ ขุนไผ่ข้าวเต็มดวง ขุนบรู้จักบางจักบึง
ขุนรู้ค่านึงเอาชอบ ขุนรอบรู้คดีควร ขุนจะลวนความโลก ขุนรู้โอบเออาใจ ขุนแผ่ไพโรเป็นทาง ขุนบปลงบางลุ่มดอน
ขุนบหยอนให้ผิด ขุนรู้คิดกำลังพล ขุนรู้ปรนผ่อนหา สิบสี่ตราแต่งไว้ ขุนดั่งนี้พึงให้ แต่งตั้งขุนนา

-ขุนโตแสวงหาถ้วย ขุนโตช่วยสินรอง ขุนโตปองแต่คำ ขุนโตหน้าหลังตรี ขุนโตดำริ้การ ขุนชำนาญรู้ง่าย
ขุนโตบายบให้เปลื้อง ขุนโตบให้เคื่องใจ ขุนโตบให้สินรอง ขุนโตบให้หมองเจ้าได้ ขุนโตให้คนรัก ขุนโตชักลูกค้ำบ้านเหตุ
ขุนโตรู้เลศโวหาร ขุนโตสารคิดควรดี สิบสี่ยังบอกชี้ ขุนโตดูจนี้ จึงตั้งขุนคลัง”

(ส.พลายน้อย “ขุนนางสยาม” มติชน. ๒๕๓๗)

หากพิจารณานำเอกสารตำราทั้งสองฉบับนี้เปรียบเทียบดูจะเห็นว่าแทบจะเหมือนกันหรือใกล้เคียงกันมาก คงเป็นหลักฐานได้ว่าการคัดเลือกผู้คนเข้ารับตำแหน่งขุนนาง อำมาตย์ ข้าราชการต่างพระเนตรพระกรรณในโบราณ นั้นได้ระบุหลักเกณฑ์และคุณสมบัติเป็นแบบแผนไว้แล้ว

(ตำราพิไชยเสนา ที่พบในเมืองนครศรีธรรมราช เมื่อ พ.ศ. ๒๓๙๑)

ดังนั้นพระมหากษัตริย์ทรงพึงระวังในการแต่งตั้งบุคคลประเภทเข้าซ้าย “ขุนเข็ญ” เข้าไปรับตำแหน่งใดๆ เพื่อทรงใช้ต่างพระเนตรพระกรรณเป็นอันขาดมิเช่นนั้นแล้วจะนำความเดือดร้อนความหายนะมาสู่พระองค์และแผ่นดิน ได้ไม่วันใดก็วันหนึ่งอย่างแน่นอน

นี่คือหลักฐานเนื้อหาสาระความรู้ที่ปรากฏอยู่ใน “ตำราพิไชยเสนา” โบราณซึ่งพบในเมืองนครศรีธรรมราช เมื่อเกือบ ๒๐๐ ปี มาแล้วหากพิจารณาให้ถ่องแท้จะพบว่าอัครมหาเสนาบดีอำมาตย์ขุนนางระดับสูงเหล่านั้น ต่างทำหน้าที่จงรักภักดีและรับใช้สถาบันกษัตริย์มิให้บกพร่อง ในขณะเดียวกันมุขมนตรีเหล่านั้นต้องทำความเข้าใจศึกษา ให้เกิดความรู้นในศาสตร์ตำราดังกล่าวด้วย เพื่อทำนุบำรุงกษัตริราชเจ้า เพื่อความสงบสุขแก่พสกนิกรทั้งปวงให้มั่นคงยืนยาวตลอดไป ควบคู่กับตำราพิไชยสงครามที่กำหนดบทบาทหน้าที่ในการรักษาปกป้องอาณาเขตและราชบัลลังก์

ส่วนสถาบันกษัตริย์พระองค์ทรงมีพระตำรา “ราชনীติ” “ราชวิจารณ์ธรรม” และ “ทศพิธราชธรรม” ตลอดจน “ราชจรรยาวัตร” กำกับเป็นหลักเป็นแนวในการปกครองราษฎรอาณาจักรไว้อย่างชัดเจนแล้ว

ฉะนั้น “ตำราพิไชยเสนา” ที่พบในนครศรีธรรมราช คงเป็นเอกสารสำคัญอีกฉบับหนึ่งในประวัติศาสตร์ ชาติไทยที่ได้แพร่หลายไปยังหัวเมืองต่างๆ โดยเฉพาะหัวเมืองพระยามหานครอย่างนครศรีธรรมราชที่มีความสำคัญทางภาคได้มาตั้งแต่ครั้งกรุงสุโขทัยและอยุธยาตั้งกล่าว

จากเอกสารหลักฐานเหล่านี้เป็นการสะท้อนให้เห็นว่าชาติไทย บรรพบุรุษไทยได้มีการพัฒนาจารีตประเพณี การปกครองบ้านเมือง ปกครองผู้คนมาอย่างยาวนานเป็นระบบแบบแผนตั้งแต่โบราณจนถึงปัจจุบันนั้น คงไม่ด้อยไปกว่าประเทศใดๆ ในอดีตเช่นกัน

(กำแพงเมืองนครศรีธรรมราชโบราณ)

ข้อมูลที่มา

- มานพ ถาวรวัฒน์กุล. ราโชวาทพิไชย: สามลดา, ๒๕๕๘. น. ๑๐๓-๑๕๖
- วรพร ภู่งศ์พันธุ์. ๑๐๐ เอกสารสำคัญ.สรรพ สารประวัติศาสตร์ไทย : คักติโสภา, ๒๕๕๓. น. ๑๗๕-๒๒๔